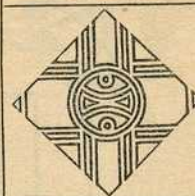

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА — — — СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. — — —

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

Велешка гробља.

— Војничка гробља у житу. — Живи мртваци у баракама. — Један скупо плаћен град. —

Велес, 25. јуна

Један високи каменити венац, пресечен Вардаром, али тако стрм, да куће начичкане по њему изгледају као ластавичија гнезда, то је Велес. Он је сав у брду. Мала равна, опкољена бреговима, на којој је железничка станица и коју средином дели Вардар, једва допире до најзападнијих велешких кућа.

Над станицом је велико, дуго брдо испод кога се провлачи пут за Бабуну чије се плаве контуре једва оцртавају на магличастоме небу. Испод врха брда, засебно једна од друге, три заравни, мале главице, голе и камените. Стојим на једној од тих главица. Одоздо, са дна брда, са стране, више главице жито. Таласаста, тек назрела пшеница, чији се таласи повијају, као растопљено злато на благом ветру. А у сред тога жита гробови, низ гробова. Црвенкаста, песковита и каменита земља на хумкама, које се протежу у правилним врстама, одблескују из жита на далеко. Виде је рањеници, силазећи у Велес, чак са врхова другог венца, с оне стране Вардара. Виде је војници наилазећи својим војничким возовима, у отвореним вагонима, чак од Башиног Села. Читав ред свежих, сасвим свежих гробова; можда од јуче, од синоћ. Десетак отворених, једва пола метра дубоких, зјапе празни и чекају. Испод њих, притисло високо жито, гомила земље а поврх ње лежи један сломљени будак.

По дну њиве, под главицом, неколико жетварки жању. Лагано, равномерно повијају се њихове прилике. А одмах уз саме гробове, водећи широку бразду, хитају жањући један старац, нека болесна жена и једна румена, витка девојка. Подухватају влаће, која је заронила земља избачена из гробова, и хитро рубе журећи се да пожажу што више и да начине што више празног простора за гробље.

— Да пожњемо, да дигнемо жито, објашњава ми старац гледајући ред свежих гробова, док не стигну. Хлеб је, греота је!..

И њих троје журе да спасу своје жито. С времена на време жене се подигну, забаце главе, да исправе снагу и да избришу рукавима знојна лица, баце летимичан поглед на гробове и онда се још хитрије, повијају и још журније рубене још дозрело жито, које треба спасти од гробља које тако бујно расте...

Наредник Добривоје Матовић.. Тријун Милојевић 23. VI. 1913... Милан Радосављевић.. Митар Милошевић, редов. Уб, 18—VI-1913.. потпоручник Живојин Радовајановић, 17 VI 1913... арт. поручник Аранђел Стојановић, 17-VI-1912.. Љубомир Стефановић, Криви Вир, срез бољевачки...

Око лута преко ниских једноликних крстача, исписаних хитро, нервозно, често у тренутку када су већ четири и пет нових чекале да приме имена оних који ће под њима почитвати.

Леже наши војници и официри на голој главици, над Велесом. Има их одасвуда, из целе Србије. Ређа се читав низ непознатих имена, ређају се

наша села, засеоци, кутови који нису сањали, да ће им њихова деца бити отргнута и бачена тако далеко да неком својих мишица торе дотле незане пољане.

...Никола Миленовић.. Витор Мijatовић Властимир Илић.. Драган Мирковић.. Н. Н. из Доње Жапско, срез пчињски.. Обрен Симијонович.. Стаменко Јевтић.. Из Коморића, из Малајнице, из Свилеуве, из Високе, срез ариљски.. Иван Стефанов, бугарски војник, 3 рота 30 пук... Станоје Велковић.. Геичо Панов, Бугарин... Алимпие Нинковић, умро 18 VI, 1913. Оглађеновац, округ ваљевски..

Два дуга реда јесенашњих гробова изравнила се већ са земљом, ураслау траву. Натписи на белим крстачама готово избледели. На једном од тих гробова лежи војничка карта, избледела, измрљана земљом и тучена кишима. Слова се једва читају: „Поштованом нареднику.. за војника из његовог села Лазара...“ Кад је карта стигла. Бог зна из кога кута Србије, војник је био већ ту у гробу, под крстачом на којој се једва назире: „Лазар П...ој..“ Наредник је испунио дужност према земљаку и донео му карту на гроб.

Конференција мира у Букурешту где су српски, румунски, грчки и црногорски делегати Бугарима диктовали мир

Др. БОШКО ПЕТРОВИЋ,
професор новосадске српске велике гимназије
умро од колере у Скопљу, где је као дописник
новина био

Ти јесенашњи гробови, копани од мах после битке на Присаду, Бакарном Гумну и Битољу чине два дуга, врло дуга реда.. Па онда, испод њих долазе зимишње жртве, од тифуса, од запаљења, од промрзли.. Мислило се, да више неће бити рата и гробљански редови су скраћени. Али је сада, неочекивано, дошао нови, крвави рат и дуги редови гробова почели су опет да се врстају.

У сред тих нових, свежих гробова подиже се једна извишена хумка. Мала крстача прекривена је великим венцем од зеленила кроз које се провлачи широка врца од тробојке.

„Пешад. мајор Сава Маџић, 18-VI 1913 године..“

Три гробља даље од те хумке опет венац

„Г. Александар Ђорђевић, п. поручник.“ Војник, који је дељао крстачу, осећао је субординацију чак и сада

исписујући марљиво натпис на танкој чамовој дашчици..

Па онда четири свежа гроба, четири беле крстаче са једним истим оловком исписаним, натписом: „Незнан Незнановић, Незнан Незнановић, Незнан Незнановић, Незнан Незнановић.“

Колико ли је гробова тих Незнана Незнановића по пољанама и урвинама Балкана и колико ли ће мајки и жена, лутајући од гробља до гробља, стајати часовима дуго над оваквим гробовима стрепећи и очајавајући, да ли под том анонимном крстачом не почива мило тело онога кога су за навек изгубили.

Било их је које су за време стигле да обележе гроб свога милога. Четири камена крста, ишарана бојом, блеште између редова танких крстача. „Каплар Првул Милутиновић..“ Урезано је на једном од тих каменова.

Али за то има гробова са којих је, ко зна кад и ко зна од кога, ишчупана крстача. И војници, доносећи нове жртве на гробље, хитали су одмах те су од дрвета, које им се нашло при руци, градили нове мале крстиће и побадали их на гробове сахрањених јунака..

„Брат му паде од Хамидије“ пише на једној крстачи. Али ко је тај, који ту лежи. Али ко је тај његов брат, што „паде од Хамидије“, није забележено..

Од болнице, која лежи на другој главици, с оне стране дубоке увале, крећу се коморџијска кола. Напред три војника, икући напоредо, носе три крстаче. Лагано, венцем, да заобиђе увалу креће се поворка и три бела ковчега у коморџијским колима распознају се све боље и боље. Жетварке у дну њиве не цижу главе. Старац, болесна жена и девојка довршили су свој посао: пожњевен је читав комад њиве испод последњег реда хумки; и на место за таштину гробова! И њих троје спокојно силазе жетваркама.

* * *

Под гробљем и под болницом, на широкој утрини која се протеже чак до железничке станице, још се виде трагови великог логора. Ту су биваковали пукови читаве дивизије које су се сада изгубиле тамо негде ка Кочанима, Радовишту, Ђустендилу. Па иза те утрине опет њиве, поља са тучном пшеницом. Мален сеоски пут тић води између тих њива по којима се расуо рој жетвара. Негде су тек оборене руковети, негде већ сложене и крстине. Пут кривуда између њива, открива све нове и нове изгледе и онда се наилази напоље, коме је жито тек сложено у ниске крстине. Тамо даље на истој њиви жетвари тек рубе влаће.

Одједном у засенку једне крстине види се како лежи човек. Згрчен да сав буде у хладу, он се једва опажа. Одоздо, преко снопова, пребачено неколико лиснатих грана, или војничка блуза или неки хаљетак. Десет корака жању. Изгледа, као да је неко од преморених радника застао у хладу да се одмори.

Али што се даље иде, ти уморни радници све су чешћи. Има их под сваком крстином, под сваким дбунићем. Неколицина лежи у јарку крај пута. Наједаред крај једног од њих засветли пушка.

Загледате мало боље. Па то нису жетвари то су војници!

И онда испада пред вас један дугачки, али низак шатор кроз чија се расклопљена крила назире силуете неких људи који леже. Не чује се глас, и ви прилазите уза сам шатор, да загледате ту чудну слику. Али тада стајете као запањени.

Три дуга низа носила, потонулих у високу стрѣику, протежу се крај самог шатора. Три дуге врсте црних, страховитих глава, заваљених преко носила, разјапљених уста и тела тако спљоштених да се једва разазнају под покривачем. Педесет и осам лешева, које је смрт страховито унаказила, леже под сунцем које топло греје и чини мртвачке главе још црњима и још страховитијима.

— Од прексиноћ су их почели доносити, каже ми болничар показујући на болеснике. И ето, видите, показана он на редове носила.

Ни десет корака не дели тих педесет и осам лешева од другог великог болничког шатора под којим, један до другог стиснути као у кутији, леже болесници. Две стотине их је. Кроз мале прозориће на шаторским странама пробија мутна светлост и у полутами једва се виде болесници. Једни згрчени, главе увучене у рамена, са капом на очима, замотани као да не желе да виде смрт која је већ у њима. Други испружени, појаса расни, разрогачених очију, потавнела лица, и бледи, тако бледи да та боја већ прелази у црnilo. Шатор је толико препун, да за дваестак њих није било места и они леже у хладу пред шатором.

Страховита тишина. Чује се како зукте милиони мува летећи са лешева на самртнике, са самртника на нас, на све око нас, на црно поље смрти на коме само стотину корака испод нас жетварке мирно жању а један војник Крајинац пева ниским, отегнутим гласом као да нариче.

Мртвачка, језовита тишина под препуним шатором. Ни јаука, ни жалбе, ни гласа. Одједном неко преклиње:

— Воде!

И онда се у тренутку не диже само једна већ педесет, стотину руку, немоћно се креће стотину трупова пружајући плекане војничке порције. Болничар иде од једног до другог. Они примају воде, приносе је устима, али се одмах тржу као да су осетили отров и просипају воду из порција, да после неколико тренутака опет немо пруже своје порције болничару.

Усред групе оних што леже пред шатором висок, стасит човек у официрском оделу. Погледао нас је погледом који се гаси али дуго, упорно, као хватајући се грчевито за нас. Те очи, то лице, тако страховито измењено болешћу, где ли сам видео! И ја готово несвесно у страху да не познам познаника, пријатеља, да уга коме се не може рећи ни реч утехе бежим за шатор. Али нисам корачио ни пет корака, па се опет тржем. Болесник, самртник — не него нешто још ближе смрти — бежећи од тещ-

ке, гробне запаре у шатору, последњом снагом пробио се између шаторског руба и трошне земље коју је ноктима копао, да би се могао провући. Али тек што је провукао главу, руку и један део трупа, ударила га је сунчана јара и он је клонуо. Мршава, обнажена рука и упала прса леже млитаво. Тих и слаб, као да из земље избија, допире његов глас. То цвили душа; тела већ нема..

— Сад ће умрети, шапуће ми болничар. И као извињавајући се, што смо тако нашли болесника, додаје: Шта да радимо! У шатору их је толико, да се не може проћи. Неки тражећи хлада, завуку се чак у углове, и иза дасака, и под сламу. И тек увече, кад живи измиле из шатора на ноћну хладовину, ми можемо да покупимо мртве. Ено, сада се прави нова барака биће места..

И одиста, одмах лево петорица сељака равне стрниште на коме ће бити барака за нове болеснике, који стижу свакога часа и који усред поља у хладу кретина, у јарковима, и крај цбуњића чекају стрпљиво, да барака од шаторских крила, буде готова. А тамо ниже, с оне стране пута, у једној пожњевеној њиви неколицина сељака копају велику заједничку раку за умрле. Гомила избачене земље из тог општег гроба већ је грдно велика. Виде је чак и болесници; и они који стижу и они који се подижу тражећи воде.

У томе стиже други болничар.

— Умре и поручник! саопштава нам он лагано.

— Који поручник?

— Онај пред шатором. Бошко.. Бошко.. Милановић.. мислим.

— Одакле је?

— Из Лукова, под Ртњем.

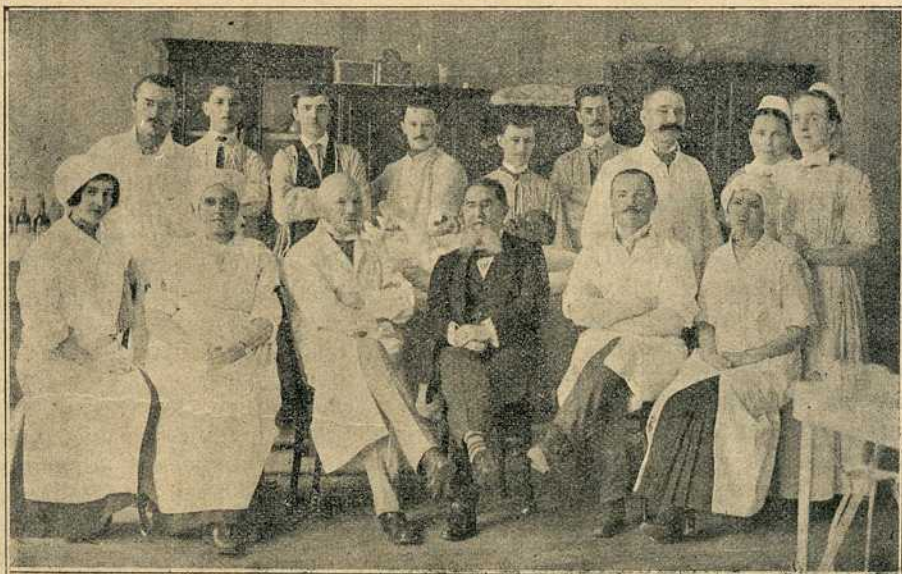
Тек сада сам се сетио оног измученог лица и онога до скоро крепког човека.

Дошли смо опет пред шатор. Са последњим грчем на лицу поручник Милановић је склопио очи. Почива међу петорицом још живих. Они спокно леже. Можда су се већ помирили са смрћу или су несвесни онога што је око њих и не осећају да је у њиховој ередини један леш.

— Пет дана и пет ноћи тукли су се непрекидно, говори ми болничар. Нису ништа окусили за то време и онда су навалили на воду. Крива Лаквица је заражена, и Брегалница, отрована је и вода у Вардару. Ко је могао, да их задржи!..

Одиста, ко је могао да их задржи! Синоћ, пред једном каваницом у Велесу потпуковник Жупљанин, који је тога тренутка дојахао блед и изнурен, причао нам је: Са револвером у руци гонио сам војнике од опасне воде — Уби нас, господине, ми ћемо и иначе умрети ако не окусимо ма једну кап! правдали су се они и похлепно падали над воду. Али после, умор и жеђ савладали су све нас. Изгубили смо ум сви. И ја и доктор Туфегџић напили смо се те воде. Па сад, шта нам Бог да! завршио је потпуковник са сретним осмехом..

Са мотикама о рамену враћали су се и прилазили нам копачи са њиве. Рака је била готова. У тај час са пута допре слаб јаук. Ту, на самом колочу павозу пао је изнурен војник. Из заклона, у коме су га оставили, хтео је прићи малој чесми, из које је на једну цев јурио слаби млаз воде, али је на два корака од ње пао. Болничари су га хитно пренели на малу пољану између шатора. После два минута дошао је себи, подигао се сад

Лекари и болничари X. резервне болнице у Београду

У слободним српским крајевима пазарни дан у Скопљу

и узневерено погледао око себе. Погледао је свуда унаоколо мерећи чудним, заблуделим погледом и шагоре, и лешеве, и болеснике, па је онда завапио:

— Спасавajte ме, браћо, одавде! Није ми ништа, баш ништа, Бога ми! Само ме листови болу. Јаој, докторе, дај нешто, да овај бол прође. Да устанем, па да бежим далеко. Видиш, овде је сама смрт! И болесник у тешким грчевима, превијао се тарући листове од ногу, стежући их очајнички, као да уништи бол.

Више се није могло гледати. Док сам слазио на пут, болничар испраћајући ме, објашњавао ми је:

— То је само у почетку. После се умире. Ђуте и трпе....

— Ходиш, господине, шеташ прекинуо ме је туђ глас.

Окренуо сам се. Некакав Велешанац враћао се из поља.

— Ходим, стари.

— И ходи, ходи, храбрио ме је он. Док ви не дођосте, човек ала франка није смео слободно да прође кроз поље. Ама сад је Велес слободан, сад је наш. Сад ћемо да ми видимо век и живот. Шест милиона динара из годину узимао је Велес годишње само за афијон (мак) и то под Турско. А сад, сад ће још више! Па вино, па жито! Видиш ли што је поље.. и он ми показа руком на широку плодну долину и жушне стране, на којима су радници хитро грабили око жита.

Писам га слушао. Он је то осетио, ишао је неколико корака ћутећи, па је онда измакао напред. Сунце које је било зашло за мали облачак, осветли у тај пар опет целу долину. На касарнама, горе на главици, заблесташе стаклена окна као у шару. Те касарне, претворене у болнице, пуне су пре-

пуне рањеника и болесника. Јуче сам их гледао како леже на поду чак и по ходницима. Из артиљеријског логора допире до мене смех и жагор војника, који су пословали око својих коња. Одоздо са дна кланца, кроз Велес, одјекну писак локомотиве. То долази нов воз рањеника са Криволака и Градског, долази у исти мах, када се с оне стране Вардара, са падина које воде од Овчег Поља, свлачи полако ка станици низ воловских кола пуних рањеника...

У томе тренутку озго, са главице на којој је наше гробље, одјекну прасак наших пушака. То су опет неког сахранили....

Велес је наш!

Из београдске „Полишике“.

М. Миленовић.

Код бугарских комита

— Једна посета у Доњем Граду. —

(Из београдске „Штампе“.)

Београд, 14. јула.

Пре три дана, у друштву г. Андре Стефановића, професора Универзитета, био сам у београдском Граду где смо разгледали заплењене бугарске топове. Они су исти ко и наши са том разликом што је на њима утиснут бугарски државни грб и почетно слово краља Фердинанда. Том приликом сазнадосмо да су у Граду и бугарске комите. Како сам имао прилике да се ранијих година упознам са многим њиховим четницима, и како су неки људи пре извесног времена побегли са наше територије на бугарску, ја сам се заинтересовао да их видим у нади да ћу можда кога познати. И ми смо, захваљујући љубазности г. команданта Града, и-

мали прилике да видимо све комите, педесет шест на броју.

Они су пуштени у одређени крај града, где се свакодневно изводе на ваздух, јер су иначе у градским просторијама под надзором.

Сви су четници млађи људи, од 25 до 35 година. На себи имају разна одела. Неки имају домаће чакшире, а турске војничке блузе, или бугарске жућкасте панталоне са црним блузама. На глави носе шапке и качкете, само је један имао српску плаву шајкачу. Неки су имали „еполетушке“ са писменима М. О. Р. О. што би означавало Маџедоно-Одринка Революционарна Организација Двојица или тројица имали су бугарске војничке шињеле.

Свима су лица тамна и гарава, многи су неошишани, брадати, из очију им вири лукавство и подмуклост. Њихово држање и физиономија одаје људе сурове и дивље природе, који у себи немају ничега човечанског.

— Посматрајући их тако неловико тренутака, спазим једнога у народном оделу, какво се носи на Овчег пољу.

— Одакле си ти, момче? питам га.

— Ја сам од село Трођерци!

— Па ти си из Србије, то је село код Светог Николе!

— Од Србија сам, господине!

— А како си дошао овде?

— Потераше ме српски официри у комору. Кад сам био са комором, наиђе и бугарска војска, која ме одведе у њихов логор. После дођоше Срби и мене ухватише па ме доведоше овде. Ја нисам крив!

— А има ли који из Злетова?

— Има их мнозина!

— Нека дође ко је из Злетова!

Пред нас изађоше два млада човека у народном оделу, са качкетама на глави.

— Како ти је име?

— Ђорђе Начовић, рече један, а ово је мој брат, име му је Коце.

Из Злетова је пребегло још пре неколико месеца, више њих који су отишли на позив њиховог земљака војводе Славка Абасова. Биће свакако да су и ови Злетовци из Славкове чете, која је покушала упад на нашу територију 12. Јуна, када је и сам Славко платио главом.

— Зар и ти, Ђорђе, у комитама? Шта ти је било рђаво у Србији?

— Бога ми, господине, све је било добро. Хвала Србији те је и по други пут ослободила наше Злетово. Један пут нас ослободи од Турске, други пут од Бугара! Ја сам био поред реке у башти, када наиђе бугарска војска. А после, кад поче да бежи,

поведе и нас. Тако нас Срби стигоше и заробише код Кочана!

— Где је Славко, што знаш о њему?

— Баво да зна где је, зар о њему водим рачуна!

— Познајеш ли ти нас? Ми смо лане били у Злетову, па онда у пиргу?

— А сећам Ви идосте у манастир, прођосте поред наше воденице. Сећате ли се, мој отац вам је хватао рибе у реци!

— Познајеш ли нашег поп Ђорђа из вашег села?

— Како да га не знам, род смо, он ми је од чичо дете!

— А кога има још из Злетова?

Сви четници погледаше у једног омаленог човека, који је седео у једном углу. Он пође к нама, а многи почеше полугласно казивати: „Тај је убио српског официра уз воденице.“

Он се усправи церекајући се некако сатански.

— Како ти је име?

— Кузман Димитријевић, одговори. И док је он изговорио своје име, окрену се један комита из гомиле и рече: *Тај је, господине, убио једног српског официра и то из једне воденице код Злешова.*

— Је ли истина ово, Кузмане?

— А што да убијем официра? одговори церекајући се непрестано. Нисам никог убио!

— А што сте запалили српску општинску кућу у селу, шта вам је она сметала!

— Ја је нисам запалио.

— А ко је онда?

— Не знам!

— Знате ли да је све село изгорело?

— Кад смо ми били тамо, изгорели су само дућани код општинске куће, иначе остависмо све читаво.

— А шта ћеш ти у комитама.

— Био сам у Бугарској, па ме силом отераше.

— Па зар и ти комита, упитам једнога, познатог средовечног човека од својих четрдесет година. Како ти беше име?

— Ананије Николић!

— А одакле беше?

— Ја сам пољак у Бунешу и Трипотонцу. И мене силом поведоше Бугари. Ја нисам крив. Србија нас је ослободила — њени смо.

Видим једнога у шајкачи. Позовем га.

— Одакле си ти, момче?

— Ја сам од Трнавац. Име ми је Стојан.

— А презиме?

— Немамо презиме.

— А како те зову?

— Мене ме зову Стојан Трајков.

— Шта ћеш са овим људима овамо?

— Ја си беше у Рушчук на печалбу, па ме силом натераше да се бијем. Ма несам крив. Мене ми је добро у Србију.

Он је тако говорио, а његова капа, српска шајкача, говорила је сасвим друкчије.

— Има ли који из Куманова?

— Ја. Ама и мене потераше силом, одговори један који је имао жуту блузу са качкетом на глави.

— Које из Орида?

— Ја! одговори један младић у војничкој близу са еполетема, на којима су изведена почасна слова бугарског комитета. Он рече да има још неких из Орида, Прилепа, Велеса, Битоља и сви имају спремне одговоре да су били на печалби, па су их Бугари силом покупили и регрут овали у чете. Али њихова дивљина и подмукла притворност сведоче да су то чланови оних дивљих хорда, које су на срнуле на нашу територију и циљу пљачке, мучких препада, убиства и зверских крволоштава.

Међу овим комитама нема ни једнога из Бугарске, сви су са наше територије, и због тога држим да се они не могу подрћи заштити међународних обвеза, које важи и за заробљенике. Њих треба предати војном сулу, који ће им судити по одредбама које важе за бунтовнике.

— Гледајте, господине, да ме испратите дома, да си гледамо куће и деца, зашто несмо скривили! рече Ђорђе Начовић.

У том их стражар позва да се спреме и они одоше у своја одељења, да један другог причају своја велика јунаштва и доживљаје.

ЈЕДНО ОПЕЛО НА ЦАРЕВОМ ВРХУ

(Пијемо од пријатеља и сарадника „Штампе“.)

Царев Врх, 20. јуна.

Драги Свето!

Данашњи дан, 20. јуна, јесте један од оних врло ретких лепих дана на Царевом Врху. Досађује само оштра и хладна струја, која се овде стално осећа.

Наш пук, после успешне и крваве борбе при заузећу Ретких Букава, јуче и данас је у резерви. Међутим, борба с Царевом Врхом ка Рујну непрестано траје. Са свих страна гурвају топови, а с непријатељске стране долећу шрапнели и гранате, но с врло мало успеха.

Одозго од положаја води једна стазица, која се мало ниже разилази у два правца: један превијалишту, други — гробу. Неколико свежих хумки већ су поређане једна крај друге, а новоископани гробови хладно очекују нове жртве..

С времена на време, одозго с највише греде Царевом Врхом, појави се по који рањеник: рамље, или носи руку увезану белом марамом — иде стазицом и скреће превијалишту..

Мало-мало, па се појаве и носила: носе их по четири болничара, једни носе теже рањенике, други мртве... Први скрећу превијалишту, други гробљу..

*

Пред само подне појавише се још једна носила.. Полако и пажљиво корачају болничари... Сви смо упрли поглед у њих: Боже, којој ли ће страни?.. Немо смо очекивали, да

Косовски и сливничких осветници

Српске комите

крај нас мину, али, они скренуше лево — гробовима..

— Господине попо, молим вас да дођете.. Има један да се сахрани, рече болничар пуковском свештенику.

— Је л' га прегледао лекар?

— Јесте; и г. доктор је овде..

Свештеник приђе отвореном гробу, крај кога беху носила, а око којих се сакупили војници и, са саучешћем водеразговор о погинуломе:

— Их, кукавац сињи!

— Јадна мајка његова: да зна!..

— Шта је: стари војник, или регрут?

— Регрут, артиллерац.

— Регрут?! Их, болан, тек што дође, па погине!..

— Судбина, брате!..

— А одакле је?

— Из Селевца.

— Из Селевца?! Па то је мој сељак!.. Како се зове, по Богу?

— Војислав Живановић.

— Војислав!.. Ух, куку његовој кући!.. А знате ли: да му је ту и брат?... Јуче сам га видео..

— А ко му је брат?..

— Чедомир.. Ено га у 18. пуку..

Сад је у рову: у борби је; ето, одмах ту, преко ове греде..

— Онда би га требало известити..

Грехота би било, да не види последњи пут свога брата..

— Па да га известимо, ако се како може..

— Може, може, рече лекар; отиди, поднаредниче, горе командире чете и извести га, али брату погинулога не казуј; зашто га зовемо..

Брат му збиља беше у борби. Одоше по њега.

С опелом причекаше.

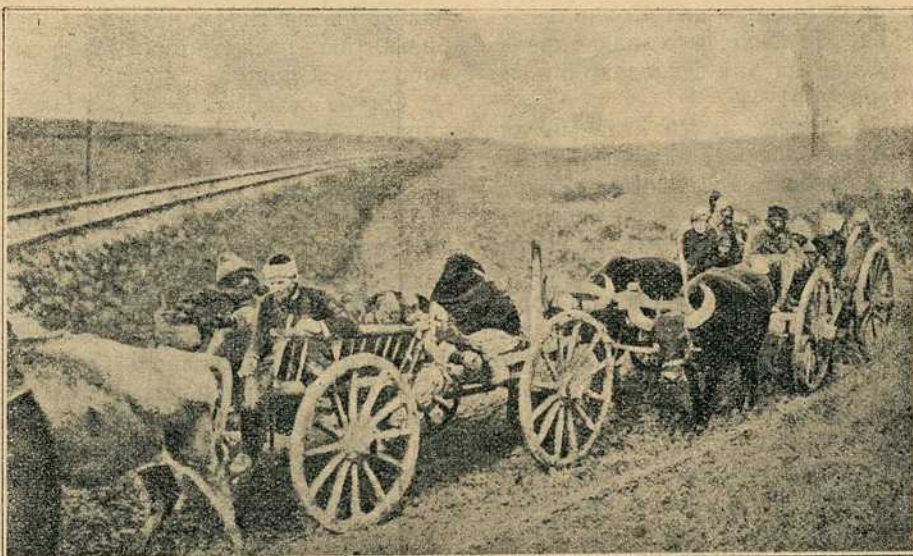
Не потраја ни четврт часа, а одозго се појавише два војника..

— Оно ће бити он! рече један.

И, доиста: то су били Чедомир онај поднаредник, који га је звао..

— Чедомире, поче свештеник, звали смо те.. Буди храбар, као што ти је и брат био храбар.. Ти си војник изнаш, шта значи: погинути за своју отаџбину.. Звали смо те.., јер.. твој је брат погинуо, јуначки погинуо.., па треба, кад си већ ту, да присуствујеш његовој сахрани..

Чедомир стао. Чује, али још не разуме. Изгледа к'о збуњен. До мало час у рову: слушао фијукање пушчање зрна; гледао распрскавање шрапнела и гранате, сваки час очекујући, да и њега које зрно закачи, обори, уништи.. Из рова га извели, а не рекоше му зашто?.. Сад му овде нешто говоре, али он као да не чује: још није дошао к себи, још му је у глави и пред очима борба, а уши пуне паклене пуцњаве »модернога« оружја.. У лицу блед, изнурен, каљав..

Гроботе од колере: лешеве умрлих од колере пренашају се и оделито сахрањују

Одело у неред, а дугмета са шињела поотпала; фишеклије му још отворене, — једна празна; у руци му пушка — пуна: треба после да се врати.. Чека га — отаџбина..

Свештеник отвори књигу. Војници скинуше шајкаче. Махиално је скиде и Чедомир.. Поглед већ бацио на носила и — јава поче да се јавља..

Тихо, монотono, дрхтавим гласом поче свештеник опело.. Толико сам пута слушао ове заупокојене, погребне песме, али ми нигда до сад не беху тако тужне, мистеријозне.. Ветар се игра с дугом свештениковом косом, лепрша му одежду, а присутни војници, с часа на час баце крст на себе.

Чедомирово се мрачно чело још већма развуче.. Усне му дрхташе, а из очију грунуше сузе, котрљајући се низ упале образе и падоше на прешњаве каљаве рукаве, којима је пошао да их утре.

Свршено је. Крај гроба стоје носила, чекајући: да се скромни јунак спусти у раку. Поред њих клечи Чедомир, бацио се на мртвога брата и тихо јеца.

— Војиславе, шта то би? Шта ће рећи нана, а шта твоја Драга?.. Војиславе, јеси ли ти то? Зар да се овде нађемо?..

Неколико отреситих војника дижу га и теше. Одводе га од гроба..

*

И последња грудa земље већ је бачена и покрила жртву, а горе, стазицом — пуг наших ровова — лагано одмиче један војник. Рукавом леве руке брише очи; десном руком намешта пушку о рамену и одлази, губи се — да освети крв свога брата..

Мил. Л. К

ОТАЦ ДЕЦИ

СПЕВАО ВЕЛИМИР ПЕЈОВИЋ,
каплар IV. чете резерв. инжињер. батаљ.

Здраво да сте' децо моја драга,
Здраво да сте моји мали тићи,
Соколови поносни Српчићи.
Ради чијег спокојства и мира,
Ја одлети као у сватове.
С душманином крвним да се бијем.
Да л' се децо можете сетити,
Кад вас баба изљуби по реду,
И са браћом у Бој свети пође.
Ви остасте сирочићи моји,
Ви остасте с мамом плакајући,
Ја с дружином одо певајући.
Десети је месец на помолу,
Како с Турцим у рат загазисмо,
И све ратне тешкоће носисмо.
Све за срећу само децо вашу,
Да би мирно на својим огњиштим,
У слободи проводили дане.
Зулумћаре нашег милог рода,
Из Европе ми смо истерали,
А и браћи ланце отковали.
Под којим су петстотина љета.
Проводили дане и године
И чекали на браћу рођену.
А Бог вишњи, слава му и хвала,
Даде војсци крила и окриља,
Те је храбро свуда победила:
Децо моја кад се од вас раста,
У Бугару поштова сам брата.
Али сам се љуто преварио
Јер Бугарин татарског је соја,
Који не зна шта је пријатељство,
Пријатељство браће и рођака,
Који не зна шта је понос људски
Част и слава јуначког имена,
Словенскога храброга племена.
Сад нам тражи да му Охрид дамо,
Битољ, Велес а и Марков Прилеп,
Па и Скопље престоницу стару,
Престоницу Силнога Душана,
Још би хтео ненасита хала
И обалу леву од Вардара,

И кључеве од Новог Пазара
Незахвалном Бугару небрато
И кад би му Шар планину дали,
И то би му мало, децо, било
Јер нам дрске он поруке шаље:
Ако њему одма не би дали
Што он жели и што захтијева
Србије ће пола нам узети.
Да ће узет Врању и Лесковац,
Пирот и Ниш са земљом сравнити,
А Књажевац ватром попалити.
То се нама, ђецо, не свиђаше
Јер вароши које вам поброја,
То смо ђецо на сабљу узели
И у руци с пушком брзометком,
Па ко жели с њима господарит
На мачу их треба да добије!
Небраћи смо поручили тако
Па ако се јуначки осећа
Нек јуначку проба срећу своју.
Тога ради децо моја драга,
Нисам дошо у походе вама,
Да вас видим и да вас загрлим
Ко створења мени најмилија,
Небрат нас је мучки напануо,
Изненада кад с' нико не нада
У по ноћи кад све живо спава.
И ако смо мучки нападнути,
Ипак смо га јуначки одбили
И смртну му рану нанијели,
Да се неће никада сјетити
Да се бије са јуначком војском,
Ка у краља што је вашег ђецо.
Децо моја, моји мили тићи
Будите ми здрави и весели
Поздравите вашу добру нану
Коју с вама ја остави саму.
Слушајте је и поштујте свагда,
Као добра и честита деца.
Чедо моја будите ми чили
Као што сте и раније били,
И радите на спрам ваше снаге.
Па ће Господ да вам среће даде.
Поздравља вас отац са бојишта
Ђецо моја не бојте се ништа,
Саломисмо проклетога врага,
Бугарима нигде нема трага.
На Авали српска пева вила,
Србија је у рату добила.

Црногорци у српском табору

Ратни дописник великога енглеског листа, лондонског „Daily Telegraph“ а, забележио је, какву су муку имали србијански официри с црногорским орловима због тога, што Црногорца није ишао у главу модерни војнички запт. Енглески новинар између осталог прича, шта је говорио један рађен Црногорац у београдској болници

— Оно, знаш, Србијанци се добро бију, умиру мушки! А како и не би, та они су исто такови Срби, као и ми! Али, знате, код њих зато има много таквих ствари, које нису за нас. Кад смо чули, да су Бугари навалили на Србе, у часу се искупи 12.000 наших јунака и одоше Срби-

јанцима у помоћ. Ми дођосмо да се бијемо, али какве ствари су ту српски официри тражили од нас! Ту му салуирај, ту стој „мирно“, стани у фронт, Хоћаху нас научити швапском реду... Приђе официр на пр. мени и мом другу, постави нас и вели: „Ти буди први“, а мени: „Ти буди други“. Ја му вељу: „Чуј, брате Србине, никада ти ја нисам био, нити хоћу да будем други! Ни ђед ми никад не беше други, Ја сам доша' амо да се бијем, а не за то, да ме ту посрамите.“ Кад Србијанци виде ше, да међу Црногорцима нико не ће да буде „други“, престадоше тражити од нас такве ствари.

За тим дође официр и даде нам донети риже, кртоле и меса „Ево вам,“ говорио је официр, „ово нека један од вас скува за све.“ Но помислите! Црногорац да кува? Реко-смо официру: „Ми дођосмо да се бијемо, а не да кувамо. Нико ме не ћемо кувати. Кување, то је за женетине. Кувај ти сам, ако хоћеш — ми не ћемо.“ И после тога дадоше нам србијанске куваре.

У ПОРУШЕНОЈ ВОЈНИЦИ

— Једно село, које је српска артиљерија морала сравнити са земљом.
— Над војничким рушевима. — Самоубиство команданша војничке одбране. —

[Писмо београдској „Политици“.]

Војница, 24. јула.

Бескрајна валовита равница, искићена шумарцима и ниским хумовима, пружа се на све стране, докле око допире А по тим хумовима и наоколо шумарака, који из далека изгледају као црне пеге, злате се непрегледна житна поља, Видински округ је житница Бугарске. Кулска, видинска, старопатичка и александровска поља бацају златну бербу. Али ове године хамбари по богатим, ретко расутим селима, зјапе празни. Ратне реквиизиције извукле су из њих и последње зрно, много пре но што су наше трупе продрле у ове крајеве, а овогодишња жетва труне по њивама још на струку Народ верује, да су ратне године и оне, што одма иза њих долазе, увек изобилно плодне, јер земља, натопљена људском крвљу, пет пута више рађа. Ја не знам, колико је то тачно. Али видим досад невиђена тучна поља и видим како наш војник, са пушком о рамену, који гине за стопу своје њиве, уздишући гледа у зрна, што се роне, и у жита, која су непогоде и тешко класје оборили на земљу.

Друмом, који прав као стрела води у Видин, појаве се с часа на час

групе жена и деце. То су наше сељанке из тимочког и крајинског округа похитале, да за време примирја обиђу мужеве под Видином. Мало после појаве се ордонанси, који журе из Куле у логоре, што се, скривени у зеленило и шумарке, готово и не опажају, док се до њих не допре. Па онда наилазе гомиле сељака и жена, мештана из Беле Раде, из Грка, из Татарџика, из Псеудраца и из свих оних околних села, која су за неколико дана, негде само за неколико часова, била опустела па се сада опет пуне и оживљују. Сељаци скидају капе и клањају се, а жене слободно и радознано загледају у нас, па онда и једни и други продужују пут у Кулу, да чују, шта има ново и да од наших официра и војника измоле који весник (новине). Јер ови јадни људи више од два месеца немају појма о ономе, шта се у Бугарској и са Бугарском догађа.

Бацио сам, случајно, новине у које је било завијено стакло са кiselом водом баш у тренутку, када је једна од тих група пролазила крај наших кола. Један од сељака хитро се сагао, зграбио новине и одмах почео да их развија.

— Зар ти знаш да читаш? — питао сам га зауставивши кола.

— Па, разумећу. — одговорио ми је он као стидљиво. — Читао сам и јуче. Дао ми је један наредник.

Онда сам и ја, прежаливши што ћу оставити без новости наше на предстражама, повадио све листове, које сам имао у џеповима, и дао му их. Сељак ми се топло захвалио и обећао, да ће један дати своје попу, други кмету а остале својим суседима.

Пењемо се лагано уз један благ, скоро неприметан брежуљак. Потпуковник Ђока Ђорђевић, начелник штаба Тимочке Војске, један од врло спремних наших официра и један од најљубазнијих наших ратника, које сам на своје путу срео, хтео је и овом приликом, водећи ме на наше крајње предстраже под Видином, указати своју љубазност. И док ми он топло и са пуно радости за велика дела, која су свршена, прича о тешкој борби Караула-Кошучи Врх, која је спасла Зајечар и Црну Реку, дотле су се наша кола већ испела на врх малог брешчића. Коњи полазе у касу, ја у том тренутку дижем главу, али се одмах тржем: На двеста корака пред нама, у сред зеленила и непожњевених њива, зјапи црно, огромно згариште. То је срушено село Војница. Сравнила га је са земљом наша артиљерија. Кола се низ брежуљак котрљају све брже. Ево нас на педесет корака, ево нас пред првим кућама уништенога села,

Застајемо и онда пролазимо кроз село пешице.

Само широки друм остао је чист и незакрчен. Малих попречних улицица, које су дискретно водиле, и обе стране друма, кроз редове куће и између високих плотова, нема наше. И оне су затрпане рушевинама, поломљеним циглама, лепом, изграваним ћерамидама. Четири висока дуварска платна према Кули остала су читава и дижу се оштро над рушевинама. И на тим платнима зјапе у дугим правилним редовима рупе, налик на мазгале по градињима. На крову једне полусагореле куће зијају такођер те црне рупе. Нешто даље напред, крај самога друма, остале су као каквим чудом неповређене две куће. У једној од њих сада је магацин за хлеб, који се довози из Зајечара, па се онда одавде даље носи у логор, а у другој је војничка постаја. Све друго је уништено, претворено у камаре пепела, угаљ и гомиле смрвљене печене земље. Крај сеоског бунара, чији је високи ћерам такође захватила ватра, стоје три жене и плачу. Тамо даље опет група учених жена и погружених сељака, који су се тек мало час вратили из збега. До њих неколико кола са покућанством и храном. Али терет нема где да се скине. И деца, ворећи иза поњава и џакова из кола, гледају страшљиво у зграиште.

Шестог јула у осам часова увече ушла је наша војска у Кулу. Ушла је без борбе Бугарске војске није нигде било. Сутрадан, 7. јула, кренуо се један велики одред трупа за Белоградчик, други за Видин. Лагано, претражујући стопу по стопу шумарака и високих кукуруза, ишле су наше коњичке патроле а за њима се кретала војска. Али све је било мирно. Осмог јула изјутра затекла се наша војска пред самом Војницом. Тада одједном загрмеше из села плотуни. Наши су неодлучно застали. Учинило им се, као да је у Војници каква бугарска комитска чета, која не ће да се уклони без чарке. Али нови сложни плотуни из свих сеоских кућа показали су, да ту нема само неколицина комита, већ да је цело село спремно за борбу.

И та борба је почела. Почела је с наше стране прво пешадија. Међутим њени метци нису могли нанети много штете војничкој одбрани. *Онда је дошла артиљерија.* Са даљине од неколико стотина метара, не више, *просула се читава бујица граната и шрапнела.* Зрна су рушила кућу по кућу, село се запалило и почело да гори, али се нико није

појављивао. Само су се овдеонде из рушевина и пламена чули очајнички гласови и плотуни, који су били све слабији и све ређи. *За пола часа село је било уништено* и наша војска, обилазећи високе стубове дима и ватре, могла је продужити пут.

Како се то могло десити? Зашто су се Бугари овде бранили, кад су напустили Кулу и многе друге zgodне положаје? Зашто су бацили сумануто у пропаст читава једно село? То наши нису знали да објасне. Један од тројице сељака мештана, који су до последњег тренутка били са командантом војничке одбране, причао им је, а прича сада и мени:

— Тај командант, један бугарски поручник, наредио је сељацима да одмах сви напусте село и да понесу све што могу. Када је све живо измакло из села, он је распоредио свој батаљон по кућама и онда је наредио те су начињене пушкарнице на дуварима према Кули па чак и по крову. Када је и тај посао свршен, он је закључао војнике по кућама и запретио им да нико жив не сме обити врата и изаћи из куће. Нас тројицу и једнога свога војника задржао је, и сва четворица склонили смо се у ономе рову тамо на крај села, према Видину.

Изјутра су стигли Срби и почела је битка. Поручник није могао командовати, јер то и није било могућно. Гледали смо, како се руши кућа по кућа и кад је све било готово, ми смо се кренули. А тек што смо изашли из села, испао је пред нас генерал *Маринов* у своје аутомобилу. Он је хитао из Беле Раде, да види, шта се овде десило.

Кад му је поручник рапортирао, на који је начин утврдио Војницу и како се та одбрана завршила, генерал му је одговорио:

— За то јунаштво има само једна награда: *треба да се одмах убијеш.*

Поручник се измакао мало у страну и отуда је, испод једног дрвета одјекнуо пуцањ. Генерал је сео у аутомобил и одјурио. На нас није ни погледао. После једног часа наишли су српски војници и ми смо им показали поручника. Леш још није био укочен а крај њега је лежао револвер.“

*

(Свршиће се.)

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Конференција мира у Букурешту. Пошто су Срби и Грци победили Бугаре и пошто је румунска војска ушла у Бугарску вероломни и дрски Бугари нису

имали куд, него мораше у Букурешт на конференцију ради мира. На тој је конференцији Балкан подељен тако, да влада равнотежа, и Бугарима више никад неће поћи за руком, да ту равнотежу помере, јер су, од сад Румунија, Србија, Црна Гора и Грчка у чврстој и силној савезу. Бугарска се од сад мора простирати према губеру.

† **Др. Бошко Петровић.** Срце, његово српско срце вукло га је на бојно поље, да види борбу, и да је опише својој браћи. Знао је, у какву опасност иде, знао је да је опасност од колере као и опасност од куршума, но ипак је отишао. Срце га је српско вукло! И пао је као жртва. Са пером у руци! Изгубили смо великог Србина, истакнутог писца, жалимо за њим искрено, и кличемо: Слава!

Лекари и болничари X. резервне болнице у Београду. Мелем души рањене браће су лекари и болничари, који их душевно негују и лече. Наша је слика из болнице, у којој ради и честити новосадски лекар др. Лаза Марковић, који је и на слици. Лекар у среди је познати др. Милан Јовановић-Батут.

Српске комите. Комите су чувале и браниле српски народ за време турске власти, а за време рата оне су чиниле неоцењиве услуге. То су прави змајеви, који су се јављали свуда и на сваком месту, допуњујући рад редовне војске. Комите су јунаци, презиру смрт, и о њима ће народ српски дуго још певати и спомињати их.

Грозоте од колере. Поред зала, које су Бугари нанели Србима, они су их и колером заразили. Колера је направила велике страхоте, али је и њу Србин брзо свладао. »Беше му и то« кажу данас Србијанци, који су одмах извели све мере против колере и даље њезино ширење спречили. Чиста српска крв побеђује!

